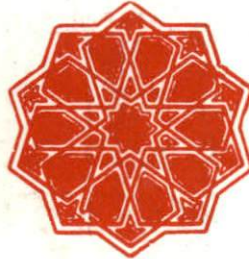

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

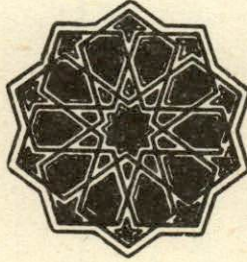

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Nefis</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Hollanda Yüksek İslam Okulu</i>	59
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Debatte Über Islamische Pädagogik In Den 20. Jahrhundert</i>	67
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Müslümanların İslami Eğitiminde Gerekli Değişmeler</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Notwendige Veränderungen Der Islamischen Erziehung In West-Europa Und In Den Islamischen Landern</i>	79
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Değişim ve İslam</i>	87
Prof. J. DANIELOU (Çev. Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK) <i>Kilisede Misyoner Düşüncesi</i>	101
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)</i>	105
Prof. Dr. Hamid ALGAR (Çev. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU) <i>Volga-Ural Bölgesinin Son Büyük Nakşibendî Şeyhi=Şeyh Zeynullah Rasulev</i>	131
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma</i>	151
Doç. Dr. İrfan AYZAN <i>Emeviler Döneminde Mevali ve Zımmilerin İdaredeki Rolü</i>	175
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>Haneî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri</i>	191
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Küme't b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyât'ı II</i>	201
Doç. Dr. İdris ŞENGÜL <i>Kur'an Üzerine</i>	233

Prof. Dr. Muhammed Abdullah DRAZ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU)	
<i>"Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifi"ne Edebi Eleştiri</i>	245
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER	
<i>Musiki ve İnsan</i>	263
Dr. Niyazi AKYÜZ	
<i>Dinin Nesnelleşmesi</i>	273
Michael COOK (Çev. Dr. Sönmez KUTLU)	
<i>İslam'da Aktivism ve Quietizm: İlk Mürcienin Durumu</i>	305
Dr. Sönmez KUTLU	
<i>İlk Mürciî Metinler ve Kitâbü'l-İrca</i>	317
Dr. Baki ADAM	
<i>Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı</i>	333
Dr. Öznur ÖZDOĞAN	
<i>Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi</i>	359
Dr. Gülay CEZAYİRLİ	
<i>Dinî Grup ve Toplumsal Grup</i>	365
Dr. Bayram AKDOĞAN	
<i>Çağdaş Musikînaslardan Tunus'lu Büyük Bestekâr ve Müzisyen Dr. Salih el-Mehdî'nin Hayatı, Eserleri ve Musiki Anlayışı</i>	377
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Osmanlı Devletinde Alim-Mutasavvıf Protipi Olarak; Şeyhülislam Molla Fenarî ve Tasavvuf Anlayışı</i>	385
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Ebu Abdurrahman Sülemî'nin Zikru'n-Misveti'l-Müteabbidâti's-Sufiyyât Adlı Eseri ve Tasavvuf Tarihinde Kadın Sufilerin Yeri</i>	403
Dr. Recai DOĞAN	
<i>Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili</i>	407
Ar. Gör. Bilal KEMİKLİ	
<i>Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Devran ve Semâ'a İlişkin Görüşleri</i>	443
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>İslam Tarihçiliği Üzerine (Kitap Tanıtımı)</i>	461

HANEFÎ USULCÜLERE GÖRE HZ. PEYGAMBERİN FİİLLERİ

Doç. Dr. İ. Hakkı ÜNAL

Giriş

Hız. Peygamberin fiilleri özellikle teşriî değerleri açısından usulcüler arasında ötedenberi tartışılmalış bir konudur. *Efâlu'r-Resûl* ilk asırlarda genellikle *sünnet* terimiyle karşılanmıştır. Sünnetle hadisin henüz eş anlamli kabul edilmediğı devirlerde Hız. Peygamberin fiilleri fikhin temelini teşkil ediyordu. Zira dinle ilgili uygulamalar sözden çok Hız. Peygamberin tatbikatına dayanıyordu. Sözlü anlatımlar fiilî uygulamaları da nakletmekle beraber, daha çok, menâkıb, fezâil, fiten ve melâhım, zühd ve rekâik, kıyamet alametleri, cennet ve cehennem ahvâli gibi teorik açıklamalara yer veriyordu. O yüzden ilk iki asır içerisinde sünnet üzerinde yoğunlaşanlarla hadis konusunda uzman olanlar ayrı ayrı anılıyorlardı¹. Birbakıma bunu daha sonra belirginleşen fakih-muhaddis ayırımının temeli kabul edebiliriz. Bu ayırımla birlikte hadis ve sünneti tanımlama farklılığı da ortaya çıktı. Hadisciler, Hız. Peygamberle ilgili bütün malumatı, onun fizikî ve beşerî özelliklerinden Peygamberlikten önceki hayatına, söz ve tatbikatından hasâisine kadar herşeyi hadis çerçevesi içinde mütâlaa ettiler. Buna itiraz edenler de yok değildi. Mesela Buhârî şârihi Kirmânî (ö. 786) hadis ilmini, "bil ki, hadisin konusu, Allahın elçisi olması itibariyle Resûlullâhın zatıdır" diye tarif edince, Suyûtî (ö. 911) nin hocası Muhyiddin el-Kâfiyeci (ö. 879), "Resulullahın zâtı hadis ilminin değil, tıp ilminin konusudur" diyerek hayretini dile getirmişti². Ancak Hadisciler belki de böyle bir yaklaşımda haklı idiler. Çünkü onlar, Hız. Peygamberle ilgili en ufak bir bilgi kıvrıntısını bile sonrakilere aktarma gayreti içindeydiler. Bu malzemeyi değerlendirenler ise fakihlerdi. Onlar için hadis ve sünnet, ahkam içeren, başka bir deyişle teşriî bir değeri olan rivayetlerdi. Hız. Paygamberle ilgili nakledilen diğer malumatı yok saymasalar, hatta gereksiz bulmasalar bile, amelî açıdan dikkate almıyorlardı. Çünkü bu ma-

1. Bkz. Zürcânî, *Muvattâ Şerhi*, I, 4. (I-IV, el-Matbaatu'l-Kestelliye, Mısır- 1280 h.)

2. Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, I, 41. (I-II, 2. baskı, Beyrut-1979).

lumat insanların dînî ve hukûkî problemlerini çözmeye yardımcı olmuyordu. Ameş (ö. 148)in de belirttiği gibi, “hadisciler adeta eczâcî, fakihler ise tabib idiler.” Ancak zamanla roller birbirine karışınca insanlar kime başvuracaklarını şaşırıkları gibi, bazan ilaçları kendileri bulup tedavi olmaya çalıştılar. Bu da çoğunlukla hastalığın daha da artmasına yol açtı. O yüzden İslam tarihinde her zaman çok başarılı örneklerini göremediğimiz fakih-muhaddis işbirliğini, onların eserlerinde bugün sağlamamak zorundayız. Bu yazımızda, Hz. Peygamberin fiillerini değerlendiren bazı hanefî usulcülerin görüşlerini takdim ederken onların konuyla ilgili bakış açılarını da öğrenmiş olacağız.

Hanefilere Göre Efâlu'r-Resûl

Hanefî usulcülere göre Hz. Peygamberin bir kasda mukârin, yani bir amaca yönelik fiilleri, teşrîî değeri bakımından dört kısımda mütâlaa edilir: Mübah, müstehab, vacib ve farz³. Cassâs (ö. 370) in taksimi, Serahsî (ö. 490) nin bu taksiminden biraz farklıdır. Ona göre bu fiiller, vacib mendub ve mübah kategorisine ayrılırlar⁴. Diğer bir grupta ele alınabilecek bazı fiiller vardır ki bunlara *zelle* denir. Burada kasıt fiilin bizatihi kendisinde değil, aslında bulunur. Mesela “adam çamurda tökezledi” (*زل الرجل في الطين*) denildiğinde, kasıt çamura basmak ve onda ısrar etmekte değil, ama yolda yürüme niyetinde mevcuttur. O yüzden zelle örnek alınmaya elverişli olmadığı gibi, Peygamberin uyku ve baygınlık halindeki fiilleri de hitab çerçevesine dahil değildirler⁵. Ayrıca zellenin, bizzat faili veya Allah tarafından açıklanması gerekir. Mesela Hz. Musa'nın, bir kıptîyi öldürdüğü zaman, “bu şeytanın amelindedir” (*هذا من عمل الشيطان*)⁶ demesi ve Cenâbı Hakk'ın Hz. Adem hakkında, “Adem Rabbine isyan edip şaşırıldı” (*و عصى آدم ربه فغوى*)⁷ buyurması bu fiillerin uyulmaya elverişli olmadığına delildir.⁸

Hz. Peygamberin sehv veya insanlık tabiatı gereği olan fiillerinin dışında kalan tatbikatının ümmet için ne gerektirdiği konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, delil bulunana kadar tevakkuf gerekir derken, bazıları da aleyhine bir delil olmadıkça bu tür fiillerin hepsine uymak gereklidir dediler. Hanefilerden Ebu'l-Hasen el-Kerhî (ö. 340) ye göre, “eğer Peygamber fiilinin sıfatı, yani vacib mi, mendub mu, mübah mı olduğu bilinirse bu sıfatla ittiba gerekir. Eğer sıfatı bilinmezse mübahlık sıfatı sabit olur ve ittiba ancak delilin kaim olmasıyla gerçekleşir.” O şöyle der: “Hz. Peygamberin fiilinin zahiri, bizi bağlayıcı olduğuna dair bir

3. Serahsî, *Usûl*, II, 86. (I-II, İstanbul-1984).

4. Cassâs, *el-Füsûl*, III, 215. (I-III, 1. baskı, Kuveyt-1988).

5. Serâhsi, II, 86.

6. Kasas/15.

7. Tâhâ/121.

8. Serahsî, II, 86.

delil olmadıkça ittiba etmemizi gerektirmez.⁹ Cassâs da hocasının görüşünü benimsemekle beraber, fiilin Peygambere has olduğuna dair bir delil yoksa, sıfatı bilinmese de ittibain sabit olduğu kanaatındadır. Serahsîye göre doğru olan görüş budur.¹⁰

Cassâs, hocası Kerhî'nin görüşlerine tam destek verip savunmasını şöyle yapar: "Hz. Peygamberin fiilinin zahirini aynen yapmanın bize gerekli olmadığına delili şu ayetlerdir: "Ey iman edenler, Allaha ve Resûlüne itaat edin. İştittığınız halde ondan yüz çevirmeyin."¹¹ "De ki, eğer Allahı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve merhametlidir."¹²

Bu ayetlerde emrolduğumuz taat ve ittiba, ancak, fiillerimizi bizden istenen vecih (sıfat, kategori) üzere yapmamızla hasıl olur. Eğer fiilinden, bizden ne istediği anlaşılmıyorsa, fiilin zahiri de buna delalet etmiyorsa, o zaman bu fiili vücûb üzere almak bize caiz olmaz. Çünkü bu fiilin vücûb ifade ettiği bilgisine sahip değiliz. Böyle bir anlayışla ittiba edersek, taat ve ittibada bulunmuş olmayız. Zira o bazen bir fiil yapar, fakat aynısını bizden istemez. Onun fiilinin zâhiri, bir emirle bizden birşey talep etmesi gibi değildir. Çünkü o, ancak bizden murad ettiğini emreder. Emrin zahiri ise emrolunan şeyin iradesini gerektirir.¹³

Cassâs'a göre Hz. Peygamberin fiiline ittiba şartı, onun muradını ve o fiili hangi vecih (sıfat) üzere yaptığını bilmemize bağlıdır. Bu yüzden mesela, mübah veya mendub kategorisine giren bir fiilini vacib gibi ifâ edersek ona tabî olmamış oluruz. Cassâs buna şu örneği verir: Bir kimse bir iş yapsa, başka birisi de ona düşmanlık veya rekabet amacıyla aynı işi yapsa, ikinci şahıs zahirde aynı işi yapmış olmakla beraber birinciye tabi olmuş olmaz.¹⁴

Hz. Peygamberin bütün fiillerine uymanın mutlak manada vücûb ifade ettiğini iddia eden muhaliflerine karşı Cassâs onların delilleriyle karşılık verir. Onlar, "sizin için Allahın Resûlünde güzel bir örnek vardır" (*لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة*)¹⁵ ayetinin teessîyi (örnek almayı) zorunlu kıldığını söylerler. Halbuki ayet Cassâs'a göre örnek alma vücûbiyetinin nefyine delildir. Çünkü ayette adeta (*لكم ان تتأسوا*) "sizin için örnek almak vardır" buyruluyor. Bu da mendûbiyet ifade eder. Bir delil olmadan vücûba hamletmek caiz değildir. Nasilki bi-

9. *el-Fusûl*, III, 215; Serahsî, II, 87.

10. Serahsî, II, 87.

11. *Enfal*/20.

12. *Al-i İmran*/31.

13. *el-Fusûl*, III, 217.

14. Aynı yer.

15. *Ahzâb*/21.

risi (كان النبي يفعل هكذا) “Peygamber şöyle şöyle yapardı” dese bu vücûb ifade etmez. Vücûb ifade etmesi için (عليك به) ve (ان تفعل كذا) “şöyle yapman gerekir” demesi lazımdır¹⁶.

Serahsî de aynen Cassâs gibi (لقد كان لكم) ayetinden Hz. Peygamberin fiillerini örnek almanın vacib değil mübah olduğu sonucunu çıkartmakta ve şayet vücûb ifade etseydi kelamın hakkı (لكم) değil (عليكم) olurdu demektedir. Bu ayetten murad ona göre, Peygamberin getirdiğini tasdik ve ikrarla ona ittibadır. Hitab ayetin siyâkından anlaşılacağı üzere Ehl-i Kitab’adır¹⁷.

Kanaatımızca Cassâs ve Serahsînin ayetle ilgili bu zorlama yorumları, Hz. Peygamberin her fiiline uymayı vacib sayan aşırı görüşe bir reaksiyondur. Ayette, “Allahın Resûlünde sizin için güzel bir numûne vardır” buyurulmuşsa, hiç şüphesiz Cenabı Hakkın muradı, insanların bu numûneyi benimsemeleri ve hayatlarına tatbik etmeleridir. Ancak görüşlerinden anlaşıldığına göre Cassâs ve Serahsînin arzuları bilinçli bir örnek alma keyfiyyetidir. Yani Hz. Peygamberin bizden ne istediğini tam anlayarak, fiillerinin hangi sıfat üzere olduğunu tayin ederek ona göre ittiba etmektir.

Serahsî, Hz. Peygamberin fiillerinin mutlak olarak ittibayı gerektirmesi halinde bunun bütün fiillerini kapsamaması gerektiğini, bunun da fiilen mümkün olmadığını belirtir. Zira, bir kimsenin Hz. Peygamberin bütün fiillerini takib edebilmesi için gece-gündüz yanından ayrılmaması icabeder ki bu da imkansızdır.¹⁸

Cassâs da aynı gerekçeden hareketle Hz. Peygamberin fiilinin zahirine iktidanın vacib olmadığını söylemekte ve bütün fiillerini örnek almak fiilen imkansız olduğuna göre (لقد كان لكم في رسول الله) ayetinin (لكم التأسى في بعض أفعاله) “bazı fiillerinde sizin için örnek alınacak şeyler vardır” takdirinde olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, örnek alınacak yönü tesbit için lafzın dışında başka bir delile de ihtiyaç vardır.¹⁹ Görüldüğü gibi burada da Cassâs, muhaliflerine cevap verirken bir nevi polemik yapmaktadır.

Burada, çıkış noktaları farklı olmakla beraber hanefîlerin görüşleriyle bazı benzerlikler taşıyan İbn Hazm’ın görüşüne temas etmek yerinde olacaktır. İbn Hazm, Hz. Peygamberin sözüyle fiili arasında bir ayırım yaparak, sadece sözlü sünnetin vücûb ifade ettiğini, fiilî sünnetin ise

16. *el-Fusûl*, III, 220.

17. *Serahsî*, II, 88.

18. Aynı yer.

19. *el-Fusûl*, III, 221.

vücûbiyetine dair bir delil yoksa nedb veya ibâha manası taşıdığını belirtir. Çünkü Hz. Peygamberin yaptığı gibi davranmamız bize Kur'an ve Sünnetle farz kılınmamıştır. Onu örnek almamız menbuttur. Eğer Hz. Peygamberin fiilleri de emirleri gibi farz olsaydı, geriye güzel örnek alılabilecek birşey kalmazdı. İbn Hazm fiile değil söze uymanın farziyyetine (*و ما ينطق عن الهوى*) "O hevâsından konuşmaz"²⁰ ayetini delil getirir. Ona göre ayette vahye "nutk" yani "konuşma" denmiştir. Halbuki fiilin konuşma (nutk) kapmasına girmeyeceği açıktır.²¹ İbn Hazm, Hz. Peygamberin mutlak fiilinin mendûbiyet ifade ettiğini söyleyerek Cassâs ve Serahsî'nin fikrine benzer bir görüş ifade ederken, bu kanaata tamamen kendi zâhirî mantığıyla ulaşmıştır.

Cassâs ve Serahsî, Hz. Peygamberin mutlak fiilinin vücûb ifade etmediğine sünnetten de bazı deliller getirirler: Bir namaz esnasında terliklerini çıkartan Hz. Peygamberin cemaati da aynı işi yapınca Hz. Peygamber niçin böyle yaptıklarını sormuş, onlar da, "siz çıkarttığınız için çıkarttık" demişlerdir. Bazılarına göre bu, ashabın Hz. Peygamberin fiillerine uymanın vacib olduğu kanaatında olduklarını göstermektedir. Halbuki Hz. Peygamber terliğinde pislik olduğu için çıkarttığını söyleyerek davranışının sebebini açıklamıştır. Serahsînin ifade ettiği gibi Onun fiili mutlak itaatı mucib olsaydı, "niçin çıkardınız?" sorusunun anlamı olmazdı.²²

Hız. Peygamberin, Ramazanda bir-iki gece teravihe çıkıp daha sonra çıkmamasının sebebi sorulunca, "üzerinize farz olacağından korktum, farz olsaydı yerine getiremezsiniz" buyurması, mutlak fiiline ittiban vücûb ifade etmediğine delildir. Eğer vacib olsaydı bu sözün bir anlamı olmazdı.²³

Hanefî usulcülerin Hz. Peygamberin bir fiili terketmesi konusundaki görüşleri de aynıdır. Yani Peygamberin birşeyi terkettiğini görür ve bunun hangi maksatla (sıfatla) olduğunu bilmezsek, bu terkin ibaha yönünde olduğuna ve üzerimize vacib olmadığına karar veririz. Ancak bir fiili günah olduğu için terkettiyse onu terketmek bize vacibdir.²⁴ Serahsî bu konuda şu örneği verir: İçki yasaklanmamışken bile Hz. Peygamber içki içmiyordu. Ancak mübah olan (yani henüz yasaklanmamış olan) birşeyi içmeyi terketmek bize vacib değildi.²⁵

20. Necm/3.

21. Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, 203-204, (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara-1977).

22. *el-Füsûl*, III, 222; Serahsî, II, 87-88.

23. *el-Füsûl*, III, 222-223; Serahsî, II, 88.

24. *el-Füsûl*, III, 228.

25. Serahsî, II, 88.

Hz. Peygamberin kendisine has fiilleriyle ilgili olarak da Hanefî usulcüler şu değerlendirmeyi yaparlar. Kerhî'ye göre bir fiilin Hz. Peygambere has olduğu, ümmetin o konuda Onunla müşterek olmamasından anlaşılır. Onun her fiili ya kendisine mahsustur, ya değildir. Her iki ihtimal eşit ise muaraza olduğundan delil gelene kadar tevakkuf edilir.²⁶ Bu konuda Serahsînin benimsediği görüş Cassâs'ın görüşüdür. Buna göre (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) ayetinde onun fiillerini örnek almanın cevazına delil vardır. Bu nass, bir fiilin Hz. Peygambere has olduğunu gösteren bir delil olmadıkça ma'mûlün bih olur. Mesela, "Zeyd o kadından ilişğini kesince biz onu sana nikahladık ki, evlatlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda müminlere bir güçlük olmasın."²⁷ ayetinde, Hz. Peygamber hakkındaki mutlak helallığın ümmet hakkında da sabit olduğuna delil vardır. Ancak, "müminlere değil, sadece sana mahsus" (خَالِصَةٌ لَكَ مِنَ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ)²⁸ gibi ifadelerle Peygambere has olduğu bildirilen şeyler istisna edilmelidir. Eğer Peygamberin mutlak fiili ümmetin onu imtisali için delil olmasaydı (خَالِصَةٌ لَكَ) ifadesinin bir manası olmazdı.²⁹ Serahsî bununla ilgili olarak şu örnekleri de verir: Hz. Peygamber yağmurlu bir günde toprak üzerinde namaz kılan Abdullah b. Revâha'ya (namazları cemedebileceğini kastederek) "bende senin için bir örnek yok mu?" (أَلَمْ يَكُنْ لَكَ فِي أُسْوَةٍ)³⁰ buyurunca, Abdullah, "sen azâd olunmuş bir rakabe için, bense azâd olduğun bilinmeyen bir rakabe için çalışıyorum" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "buna rağmen Allahtan en çok huşû ediniz olmayı ümid ediyorum" buyurdu. Yine oruçlu iken öpme konusunu soran bir kadına Ümmü Seleme'nin, "Peygamber oruçluyken öperdi" cevabından tatmin olmayan kadının "biz Resûlullah gibi değiliz. Onun geçmiş ve gelecek günahları bağışlandı" demesi üzerine Hz. Peygamber, "ben Allaha karşı sizden daha müttakî ve onun sınırlarını daha iyi bilen biri olduğumu ümid ediyorum" buyurmuştur. Bu örneklerden anlaşılacaktır ki kendisine mahsus olduğuna dair bir delil olmadıkça Hz. Peygamberin fiillerine ittiba asıldır.³⁰

Hanefî usulcüler, Hz. Peygamberin fiilinin hangi kategoriye girdiğinin bilinmemesi durumunda "işin hakikatı anlaşılınca kadar tevakkuf ederim" diyenleri de eleştirirler. Bu görüşü savunanlara göre, Peygamber fiilinin sıfatını tayin müşkil olursa, o sıfata uygunluk yönünden ittiba imkansız olur. Çünkü burada fiilin aslına muvafakat yoktur. Mesela, Peygamber nafîle bir fiil yapmış ve bizde onu farz olarak eda etmişsek bura-

26. A.g.e., II, 89.

27. Ahzâb/37.

28. Ahzâb/50.

29. Serahsî, II, 89.

30. Aynı yer.

da muvafakat değil, münâzaa vardır. O yüzden eğer vasfın tayini müşkil-se fiilde muvafakat tahakkuk etmez. Bu durumda muhalefete de imkan yoktur. O halde delil gelene kadar tevakkuf etmek gerekir.³¹

Cassâs, “bize göre bunun hiçbir anlamı yoktur” der ve şöyle devam eder: “‘O konuda tevakkuf ederim’ sözü fiili yasaklamaktan ve ona mani olmaktan veya ‘ona mani de olmam, failine tabi de olmam’ sözünden hâlî değildir. Eğer yasaklar ve mani olursa tevakkuf batıl olur. Bu durumda şayet Hz. Peygamberin mübah kıldığı birşeyi yasaklamışsa ona bizzat muhalefet etmiş olur. Bu konuda bir hüküm vermem ve failini de kınamam denirse, işte inkar edilen mübahlık budur.³² Serahsî de tevakkuf görüşünün batıl olduğunu savunarak şöyle der: “Eğer bu görüşün sahibi bu yolla ümmeti Hz. Peygamberin fiilini yapmaktan meneder ve onları kınarsa ittiba konusunda yasak sıfatı sabit olmuş olur. Eğer insanlara bu konuda mani olmaz ve onları da kınamazsa mübahlık sıfatı ortaya çıkar. Bu durumda hiçbir şekilde tevakkuf hasıl olmaz.”³³

Hanefî usulcülerin Hz. Peygamberin fiilleriyle ilgili olarak savdukları önemli bir görüş de, özellikle dini beyan eden fiillerin Kur’ân’a râcî olması gerektiği fikridir. Serahsî şöyle der: “Ulemamız şöyle demişlerdir: Hz. Peygamberin bir fiili ve sözü Kur’anda olana uygunsa, o takdirde Kur’andan sâdir olmuş ve oradakini açıklıyor olarak kabul edilir. Şafiîler ise, ‘aksine bir delil olmadıkça Hz. Peygamberin bir fiili ve sözü başlı başına bir hüküm beyanıdır’ derler.³⁴ Serahsî şu örneği verir: Biz, Hz. Peygamberin, cünüb olanın teyemmümü hakkındaki beyanını Kur’andan sâdir olmuş kabul ediyoruz. Onunla, Cenabı Hakkın (*او لأمستم النساء*)³⁵ sözünün muradı açıklanmıştır ki bu da elle dokunmak değil cimâdir. Şafiîler ise Hz. Peygamberin sözünü başlı başına bir hüküm beyanı saydıklarından (*او لأمستم النساء*) ayetini elle dokunmaya hamletmişler ve şöyle demişlerdir: Peygamberin bu konudaki sözü Kur’andan sâdir olmuş kabul edilebileceği gibi, müstakil bir hüküm olarak teşrî kılınmış olarak da kabul edilebilir. Hz. Peygamberin hükmü zahiren ayetle bağlantılı değildir. O yüzden zahiri itibariyle müstakil bir hükmün beyanı olarak kabul edilir. Zahirine hamletmekte ilave bir fayda vardır. Sizin (yani hanefîlerin) dediğinize hamledersek, ayetle malum olan şeyi beyan ederek tekid etmiş oluruz. Halbuki yeni bir fayda ifade eden şey daha evladır.³⁶

31. A.g.e., II, 87.

32. el-Füsûl, III, 227.

33. Serahsî, II, 87.

34. A.g.e., II, 97.

35. Maide/6.

36. Serahsî, II, 97.

Serahsî, "bizim delilimiz (ان هو الا وحى يوحى) "O, vahyolu-
nan bir vahiydir"³⁷ ayetidir diyerek şöyle devam eder: " Bu ayette, pey-
gamberin bir şerî hükümle ilgili sözü ve fiilinin vahiyden olduğuna delil
vardır. Böyle bir fiil veya söz, metluv vahiy içinde zahir ve malum ise
bunun Kur'andan sadır olduğunu biliriz. Eğer Kur'andan sadır olduğunu
kabul etmezsek o konuda gayri metluv bir vahiy bulunduğunu ispata uğ-
raşırız. İhtiyaç olmayan yerde ve şüpheli bir durumda vahyi ispat etmek
caiz değildir.³⁸

Burada görüldüğü üzere, hanefîlerin, özellikle reye dayanmayan şerî
hükümleri Kur'âna ircâ etme çabaları son derece anlamlıdır. Zira
Kur'ânın açıklayıcısı ve uygulayıcısı olan Hz. Peygamberin şerî hüküm
içeren bir fiili veya sözünün ana kaynağa dayandırılması Kur'ân-Sunnet
bütünlüğü bakımından önemlidir. Buna karşılık Şafiîlerin Hz. Peygamberin
Kur'andan müstakil hüküm koymadaki yetkisini vurgulamak çabası
içinde oldukları görülmektedir. Bu yüzden kolayca Kur'âna hamledilebi-
lecek bir hadisi ona atfetmeyerek müstakil bir hüküm elde ederlerken,
muhtemelen nassa, Şârî'in maksadını yansıtmayan bir anlam yüklemiştir-
dir.

Serahsî, Hz. Peygamberin fiilleri konusunda şafiîlerden ayrıldıkları
diğer bir noktaya da şöyle işaret eder: Hz. Peygamberin fiili, Kur'anda
olanı açıklıyor ve bu da bir zaman ve mekanda oluyorsa beyan, fiilin belli
bir sıfat üzere gerçekleşmesiyle hasıl olmuş olur, zaman ve mekân beya-
nın şartından değildir. Şafiîler ise şöyle diyorlar: Hz. Peygamber mendub
veya vacib bir fiili belirli bir mekân veya zamanda devamlı edâ ederse, bu
mekân ve zamanın da o beyanın şartı olduğu anlaşılır. Serahsî, Hz. Pey-
gamberin iki rekat tavaf namazını 'Makâm-ı İbrahim'in arkasında kılma-
sının, tavaf namazının bu mekâna has olduğuna delalet etmeyeceğini ifade
eder. Yani fiilî beyan namaz kılmakla gerçekleşmiş olduğu için, mekân
beyanın şartından değildir.³⁹

Değerlendirme ve Sonuç

Kerhî, Cassâs ve Serahsî gibi Hanefî usulcülerin *ef'âlu'r-Resûl* ko-
nusunda verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre, en azından kendi dö-
nemlerinde, yani 4. ve 5. hicrî asırlarda Hz. Peygamberin fiilleri konusun-
da başlıca üç görüş bulunmaktadır. Birincisi, fiilin sıfatına bakmadan Hz.
Peygamberin bütün fiillerine ittiban vacib olduğu görüşünde olanlardır.
Hanefîler bu görüşü benimsememektedirler. İkincisi, sıfatı belli olmayan
Peygamber fiillerinde tevakkufu, yani uyup uymama konusunda çekimser
kalmayı tercih edenlerdir. Hanefîler bu görüşü de eleştirip reddetmişler-

37. Necm/4.

38. Serahsî, II 97-98.

39. A.g.e., II, 98.

dir. Üçüncüsü ise, sıfatı belli olan fiillere kendi sıfatları üzere ittiba eden, sıfatı belli olmayan fiillere uymayı ise mübah gören anlayıştırki, hanefiler bu görüşü savunmaktadırlar. Yani bir Peygamber fiili vacib ise vacib, mendub ise mendub olarak ittibaya elverişlidir. Mendub bir fiile vacib olarak uymak Peygambere muhalefettir. Hanefiler sıfatı belli olmayan Peygamber fiillerine uymayı mübah sayarak adeta insanları serbest bırakmışlar, bu noktada uyanlara da uymayanlara da mesûliyet yüklememişlerdir. Kanaatımızca bu üç görüş arasında en mutedili budur.

Hanefilerin bu görüşü benimsemelerinin arkasında Hz. Peygambere bilinçli bir ittiba keyfiyeti yatmaktadır. Buna göre, Kur'ân-ı Kerim'den Cenabı Hakkın muradını, emir ve yasaklarının illetlerini ve hikmetlerini anlamak nasıl önemliyse, Hz. Peygamberin söz ve fiillerinin muradını anlamak da son derece önemlidir. Günümüzde, Peygamber sünnetinin mahiyetini bilmeyen veya sünnet olarak takdim olunan hususların ma'mûlün bih olup olmadığını değerlendiremeyen insanımız, neredeyse Peygamber adına birbirleriyle boğaz boğaza gelmektedirler. Halbuki hadiscilerin hadis-sünnet çerçevesi içinde mütalaa ettikleri pekçok şey fukahâya göre amelî değeri olmayan hususlardır. Hanefilerin değerlendirmesiyle bu çerçeveye giren birçok malumat ancak ibâha ifade eder. Dikkat olunursa bizim dînî hayatımız, ilk asırlardaki müçtehid imamların, yani fukahânın tanzim ettiği bir dînî hayattır. Bu anlamda bizim dînî hayatımıza, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud vb. meşhur hadisciler değil, bu hadiscilerden daha önce onların malzemelerini değerlendiren, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî gibi alimler yön vermişlerdir. O yüzden hadis ve sünneti doğru değerlendirebilmek, bir başka deyişle Hz. Peygamberi doğru anlayabilmek için belki, hadiscilerden daha çok fukahânın görüşlerine eğilme zarureti vardır. Tabiatıyla onların da sünnetle ilgili hatalı yorumları, yanlış istidlalleri olabilir. Bunları değerlendirmek ilim adamlarının görevidir. Ancak, hadis-sünnet denilince bu alanı sadece hadiscilere tahsis edip, fukahânın görüşlerini gözardı etmek kanaatımızca isabetli değildir.

Hanefilerin önem verdikleri diğer bir nokta da, Kur'ân-Sünnet bütünlüğüdür. Onlar, Kur'âna atfedilebilecek bir hadis veya sünneti, müstakil bir hüküm saymak yerine, Kur'ânın mücmelini beyan, mutlakını takid, umûmunu tahsis şeklinde değerlendirerek şer'î hükümleri asıl kaynağına ircâ etme eğilimindedirler. Ancak hanefiler, Hz. Peygamberin bütün fiil ve sözlerinin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü kabul etmezler. Onlara göre Hz. Peygamberin kendi reyine dayalı içtihadları vardır ve bu içtihadlarında yanılma ihtimali de mevcuttur. Hanefilerin Kur'ân-Sünnet bütünlüğüne verdikleri önem, onların bazı rivayetleri Kur'âna arzetmeleriyle de kendini göstermektedir. Burada detayına giremeyeceğimiz bu konuyla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz ki, diğerleri arasında arz metodunu hem teorik olarak ele alıp işleyen, hem de pratik örneklerini gösteren tek mezheb Hanefî Mezhebidir.